

Pasakoja DAMIJONAS RIAUKA

Užrašyta Kaune

1996 m.

Gimiau 1924 m. sausio 1 d. Plungės vlsč., Telšių apskr., Juodeikių 1-ame kaime. Tėvas – mažažemis, turėjo 3 ha žemės, buvo statybininkas, stalius. Žiemą darėdavo roges, ratus, baldus, o vasarą statydavo namus, dirbdavo žemės ūkio darbus, samdydavosi kaip bernas.

1923 m. tėvas dalyvavo Klaipėdos sukilime. Pagal mamos liniją esu kilęs iš Žemaičių sukilėlio vado Antano Vaišvilos giminės.

Baigęs 5–6 skyrius, Plungėje gyvenau pas tetą ir įstojau į gimnaziją. Dalyvavau jaunųjų ūkininkų ratelyje. Gimnazijoje priklausiau ateitininkų organizacijai. 1937 m. mane išrinko vadovu. 1938 m. kaip Plungės ateitininkų atstovas važiauvau į visos Lietuvos ateitininkų konferenciją, kuri vyko garlaivyje, plaukiančiame maršrutu Kaunas–Nida–Klaipėda. Po to kelionė autobusais Klaipėda–Kretinga. Konferencijoje dalyvavo poetai Eugenijus Matuzevičius, Vytautas Mačernis, šokėjas Lingys, poetai Bernardas Brazdžionis ir Kazys Bradūnas.

Taip pat dalyvavau 1939 m. Rietavo vlsč. ir 1944 m. liepos 2 d. Žemaičių Kalvarijos klebonijoje vykusiose ateitininkų konferencijose.

1940 m., rusams okupavus Lietuvą, gimnazijos direktorius sukviėtė visus gimnazistus ir verkdamas apie tai pranešė. Verkė visa salė. Buvau girdėjęs apie sovietų žiaurumus ir jų tikslus.

Ateitininkų susirinkimai dažniausiai vykdavo miške, kaimuose pas ūkininkus, bažnyčios pogrindyje. Mes, ateitininkai, pradėjome burtis į pasipriešinimo ratelius. Į Žemaitiją atvažiavo mūsų organizacijos vadovas Jonas Noreika.

1940 m. lapkričio 23 d. aš įstojau į LAF. Gavau užduotį – per 1941 m. Gegužės šventes, padarius trumpąjį jungimą, išjungti elektrinę, kuri buvo 8 km nuo Plungės. Pasiskirstėm po 3 žmones. Mūsų grupėje buvo Juozas Skėrys, Jonas Riauka – mano pusbrolis ir aš.

Užduoties neįvykdėme. Prasidėjus sukilimui, sužinojau, kad esu įtrauktas į LAF-o Tautinę darbo apsaugą (TDA). TDA priklausė žmonės, mokantys kovoti su ginklu. Mūsų TDA grupėje buvo 13 žmonių, vadovas – kap. Jonas Noreika. Mano bute Plungėje, Vaižganto g., pas tetą, 1940 m. buvo įrengta pogrindinė spaustuve, kurios niekas neišaiškino. Tadas atnešė rotatorių, Juozas Skėrys rašė tekstus rašomąja mašinėle, aš rūpinausi popieriumi, atsišaukimų spausdinimu ir pogrindinės spaudos platinimu. Lapelius ir atsišaukimus žmonėms dalindavom važiuodami dviračiais ir turgaus dienomis. Tekstą spaudėm ant vaškuotės, kurios volelis taip iškraipydavo tekstą, kad nebuvo įmanoma nustatyti, kokia rašomąja mašinėle spausdinta.

Skėrys dirbo gimnazijoje sekretoriumi ir turėjo tris konspiracinius butus. Viename jis gyveno kaip gimnazistas, antrame spausdindavo, o iš trečiojo vežiodavo literatūrą. Literatūrą išvežiodavom aplink Plungę ir kitas vietas. 12 gimnazistų MGB susekė pagal šriftą, kadangi jie spausdino vogta iš gimnazijos rašomąja mašinėle. Juos areštavo ir visus nukankino Rainiuose.

Kiekviena mūsų grupė veikė savarankiškai, užduotis gaudavo iš vado Noreikos. Berlyne buvo centras, kuriam vadovavo Kazys Škirpa. Jis palaikė ryšį su Vilniaus ir Kauno centrais. Kauno centrui priklausė Aukštaičių, Žemaičių, Užnemunės ir Kauno rajono centrai.

Žemaičių centras buvo įsikūręs Mardosuose, mokykloje, kurioje Noreikos žmona dirbo mokytoja. Barstyčiuose vadovavo pats Noreika, kuriam priklausė Šiaulių, Telšių, Mažeikių, Tauragės, Kretingos ir Raseinių apskritys. Mažiausias vienetas – trejetas, kuris buvo sujungtas su kitu trejetu. Aukštesnių vadų nežinojome. Aš irgi tuomet Noreikos nepažinojau. Oficialios priesaikos nedavėm, bet niekas neišdavė. Noreika Barstyčiuose turėjo radijo stotį, gautą iš K. Škirpos. Vokiečiai palaikė sukilimo idėją, bet apie Škirpos veiklą nežinojo. Lietuvoje jie turėjo savų interesų. Noreika vykdavo į Vokietiją. Iki sienos jį lydėdavo Kazys Šilgalis (šiuo metu dar gyvas) ir laukdavo grįžtančio daržinėje. Adolfas Šleinius (žuvo) 3–4 paras eidavo elnių takais, nesirodydamas laukymėse nuo pat Telšių iki Vokietijos sienos. Kartą Noreika susišaudė su rusais, bet laimingai išsisuko. Jis atgabendavo iš Vokietijos lengvųjų ginklų, kuriais apsiginklavo 13 žmonių. Mus rėmė Klaipėdos krašto lietuviai, LAF nariai. Aš pažinojau pagrindinį ryšininką Meškauską.

Noreika gavo radiogramą, kad karas prasidės 1941 06 22 dieną, sekmadienį, 3 val. 30 min. Jis nurodė sukilėliams susirinkti šeštadienį. Birželio 21-osios vakarą pas mus atvykęs Martišius nurodė, kur atvykti.

Mano tėvas turėjo savo trejetą, o brolis – ketvertą Telšiuose, kur mokėsi amatų mokykloje. Man buvo priskirti: Blaževičius ir Vincas Meškauskas. Naktį nuvažiavęs į Plungę, užkasiau savo dokumentų ir nuotraukų archyvą, kad nesudegtų per karą, o jam pasibaigus, galėčiau atsikasti. Susirinkę į sutartą vietą, stebėjome, kaip traukiasi rusai. Mūsų užduotis buvo laukti prie Gondingos piliakalnio atskrendančio vokiečių lėktuvo, kuris turėjo iššauti žalią raketą, o mes – ištiesti dvi baltas paklodes ir taip parodyti, kad vokiečiai gali išsodinti desantą arba numesti ginklus.

Jau nuo 10 val. laukėme apie 12 val. turinčio atskristi lėktuvo. Jis atskrido, iššovė žalią raketą, tačiau mūsų sutartoje vietoje nebuvo, kadangi apie 12 val. dalyvavom kautynėse su rusų pasieniečiais. Mes rusus užpuolėme iš Minijos upės pusės. Nė vienas mūsų nežuvo. Kai traukėmės per kelią, Adolfas Šleinius liko namuose. Jį radę rusai kankino ir nušovė, nes jautė, kad jis sukilėlis.

Vokiečių lėktuvas, nepamatęs baltų paklodžių, du kartus apsuko aplink Gondingos piliakalnį ir nuskrido apšaudęs ir rusus, ir mus. Mes persekiojome besitraukiančius rusų pasieniečius, saugojome Mardosų ir Stanaičių tiltus bei elektrinę. Po susidūrimų mano švarkas buvo peršautas dviejose vietose.

Rusų okupacijos metu vyko žmonių trėmimai, visi verkė ir laukė karo, kad vokiečiai sunaikintų raudonuosius okupantus ir grįžtų Lietuvos nepriklausomybė, bet birželio 24 d. Noreika susitiko su vokiečių žvalgais, kurie aiškiai pasakė, kad jokios nepriklausomybės Lietuva negaus. Jie tik aptarė Lietuvos valdymo formą.

Birželio 24 d. Klaipėdoje vokiečiai paskyrė Noreiką Šiaulių apskr. viršininku. Mano brolis jį nuvežė į Šiaulius ir kurį laiką ten dirbo. Po 3 sukilimo dienų Noreika atėjo į mokyklą, kurioje buvo sukilėlių štabas, ir pasakęs, kad vokiečiai neduos Lietuvai nepriklausomybės, visus išformavo. Mums išdavė sukilėlių pažymėjimus.

Veikėm tik 5 dienas. Plungės apylinkėje žinojau 87 LAF narius, iš kurių Noreika atrinko 13 į TDA. Mums davė baltus raiščius, ant kurių buvo išsiuvinėtos raidės TDA. Juos reikėjo laikyti kišenėje ir, tik susitikus su vokiečiais, reikėjo parodyti. Vokiečiams apie tai buvo pranešta.

Kitą sekmadienį aš darėjau sargybą prie tilto, šalia kurio per kautynes buvo pamušti 8 rusų tankai. Aplink dar gulėjo rusų lavonai. Aš turėjau brauningą, o mano brolis – rusišką šautuvą, gautą iš pabėgusių rusų.

Po sukilimo naujasis valsčiaus viršaitis mane pakvietė dirbti raštininku. Turėjau registruoti, kaip pristatomos prievolės vokiečiams. Pamokytas kitų sukilėlių, ūkininkams, kurie negalėdavo pristatyti visos prievolės, vietoj 50 kg prirašydavau 500 kg. Patikrinę vokiečiai, nieko nerasdavo ir nevažiuodavo į kaimus terorizuoti žmonių. Aš nuolat važinėdavau į Šiaulius pas Noreiką. Jis mane paskyrė savo ryšininku.

1941 m. liepą Noreika įkūrė antinacinį pasipriešinimo frontą. Už tai vokiečiai jį kartu su kitais 46 Lietuvos inteligentais 1943 m. kovo 16 d. ištrėmė į Štuthof'o koncentracijos stovyklą.

Pas mane toliau veikė spaustuvė. Spausdindavome antinacistinius atsisaukimus ir laikraščius.

Palaikėme ryšį su kitomis grupėmis. Tėvo ir brolio Liudviko grupės palaikė ryšius su Žarėnų ir Telšių grupėmis. Prie vado Noreikos galėjau priėti per tėvą ir pagrindinį ryšininką Liudą Meškauską.

Kai Noreiką išvežė į Štuthof'o lagerį, mes jau vadinomės legionieriais. Noreika įkūrė Žemaičių legioną, o mes persikrikštijom į „Vanagų“ organizaciją.

1944 m. spalio 7 d., kai buvau kaime, atėję 4 pažįstami partizanai pranešė, kad prie Plungės artėja rusai. Tuo metu aš jau turėjau leitenanto laipsnį, kadangi buvau lankęs Karo mokyklą Marijampolėje. Susisiekę su partizanais, penkiese išėjome į jau rusų užimtą Lietuvą. Tadą palikau prie Joniškio. Su partizanais susitikau prie Kražių. Jiems pasakiau, kad turiu ginklų, kuriuos per vyskupą Borsevičių nusipirkome iš vokiečių. Vokiečiai mums paliko keturis vagonus įvairių ginklų, kuriuos iškrovėm netoli Alsėdžių, Tryškių stotyje. Tie ginklai dar ir šiandien yra užkasti Juodeikių k., mano tėviškėje, 1,5 m gylyje. Prieš dvejus metus su Saugumo departamento žinia bandžiau jų ieškoti, bet tos vietos tiksliai neatsekiau, o metalo iešiklis siekė tik 65 cm gylį.

1944 m. prieš Kalėdas grįžau į namus, o gruodžio 25 d. pas Zenoną Striauką mane suėmė rusų SMERŠ-as. Paėmė į kariuomenę ir išvežė į Rusiją, į Podolską. Mūsų, lietuvių, iš Žemaitijos ten buvo visa kuopa, tik karininkai – rusai.

Suorganizavome lietuvių ateitininkų organizaciją po choro priedanga. Tačiau mane kažkas išdavė, buvau išvežtas į belaisvių Fildslagerį. Ten Zinger fabriko pastate Podolske buvo laikomi įvairių tautybių kaliniai.

Mane tardė, bet stipriai nemušė, nes neturėjo įrodymų. Atėmė dokumentus. Tris pirmąsias dienas nedavė nei maisto, nei vandens. Po to išvežė už Maskvos, į Klinskij rajoną, kirsti miško.

Susirašinėjau su tėvais, kurie man atsiuntė pinigų. Dirbome be sargybos, ir vienas kitas kalinys pabėgdavo. Po pusantrų metų pabėgau ir aš. Atvykęs į Kliną.

per Maskvą, be bilieto, apsirengęs vokiečių belaisvio uniformą (tokių tuo metu teko susimokėti baudą. Važiavau trečiame aukšte, pilname čekistų vagone. Vilniuje sulaikė NKVD-istai. Neturėjau jokio asmens dokumento, tik pažymą, jog važiuoju gydytis, ir parodžiau sutvarstyta koją.

Laimingai pasiekiau Plungę, už pinigus gavau dokumentus, įsidarbinau Kretingoje. Kai pajutau, kad esu iššifruotas, išvažiavau į Vilnių, po to į Kauną, Garliavą, vėl į Vilnių.

1958 m. mane suėmė, nuteisė 15 m. už „žydų literatūros platinimą ir Berijos raštų saugojimą“. 10 m. atsėdėjau lageryje Lietuvoje. Į laisvę išėjau 1967 m. gruodį. Šiaip taip įsidarbinau Kauno radijo gamykloje. Baigiau ekonomikos technikumą. Pradėjau dirbti darbininku, vėliau tapau inžinieriumi.

Pasakoja ANTANAS GABUŽIS-DOBILAS

Užrašyta Jonavoje

1997 m.

Gimiau 1928 m. Balanėlių k., Vaškų vlsč., Biržų apskr., Tėvas – buv. nepriklausomybės kovų savanoris. Motinos brolis – karininkas Antanas Juozapavičius, buv. 1-ojo pėstininkų pulko vadas, žuvo kaip pirmasis Lietuvos karininkas kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės Alytuje ant tilto gabendamas ginklus.

1936 m. pradėjau lankyti pradinę mokyklą. Baigęs keturias klases, įstojau į Žeimelio progimnaziją. Vokiečių okupacijos metais perėjau į Panevėžio gimnaziją. Buvau nusiteikęs labai patriotiškai. Numirti už Tėvynę man atrodė labai tikslinga ir garbinga.

1944 m. pradžioje Panevėžyje iš 18 žmonių buvo suburta LLA grupė „Baltasis dobilas“. Joje buvo gimnazistų, geležinkelininkų mokyklos mokinių, keletas merginų iš amatų mokyklos. Susiskirstėme į grupes po 3 žmones. 1944 vasario 16 d. davėme priesaiką – kovoti už Lietuvą negailint gyvybės. Gavome slapyvardžius, manasis buvo *Dobilas*.

Organizacijos tikslas – priešintis okupantams, ruošti partizaniniam judėjimui, kovai. Susipažinome su ginklais, operatyvine, konspiracine veikla, topografija. Mūsų organizacijai vadovavo ltn. Piraitis. Jis tai kažkur dingdavo, tai vėl atsirasdavo ir niekas nežinojo ir neklausinėjo – kur.

1944 rugpjūčio pab. mūsų grupė tapo specialiuoju rezerviniu partizanų būriu. Aš tapau būrio grandininku. Mano grupėje buvo 5, kituose – po 3 žmones.

Užėjus rusams, pas mus atvyko Jonas Misiūnas-*Žaliasis Velnias*. Aš su juo buvau susitikęs 2 kartus. Jis pasakė, kad partizanams reikalingi pasų blankai. Taip vieną vakarą ginkluoti pistoletais nuėjome į Respublikos g., Panevėžio pasų skyrių, ir, išėmę langus, paėmėme du maišus tuščių blankų, kuriuos atidavėme *Žaliajam Velniui*. Vėliau dar teko gauti įvairių švietimo skyriaus blankų.

1945 m. vasario 23 d. mūsų grupė dalyvavo partizanų organizuotoje kalinių išlaisvinimo operacijoje. Iš Panevėžio atvažiavę siauroju geležinkeliu, Papilėje

Laisvės kovotojų prisiminimai

X DALIS

